

УДК: 351:334

Миколаєць Анатолій Петрович,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин і соціальних наук,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
01042, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (067) 247 44 33, e-mail: mykolae@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2580-0736

Николаец Анатолий Петрович,
кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры публичного администрирования,
Учебно-научный институт международных отношений и социальных наук,
Межрегиональная Академия управления персоналом,
01042, г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: (067) 247 44 33, e-mail: mykolae@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2580-0736

Mykolaiets Anatolii Petrovich,

Candidate of science in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration, Educational and Scientific Institute of International Relations and Social Sciences, Interregional Academy of Personnel Management, 01042, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (067) 247 44 33, e-mail: mykolae@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2580-0736

DOI <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i13.140>

ПАРТНЕРСЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖ ДЕРЖАВОЮ І ГРОМАДСЬКІСТЮ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЇХ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ

Анотація. Зазначено, що з позиції соціології, “управління — функція організованих систем різної природи — технічних, біологічних, соціальних, що забезпечує збереження їх структури, підтримання певного стану або переведення в інший стан, відповідно до об’єктивних закономірностей існування даної системи, що реалізується програмою або свідомо поставленою метою”. Управління здійснюється шляхом впливу однієї підсистеми — керуючої, на іншу — керовану, на процеси, що протікають в ній, за допомогою інформаційних сигналів або управлінських дій.

Доведено, що самоврядування дає можливість всім членам суспільства або окремого об’єднання найбільш повно висловлювати свою волю й інте-

реси, долати відчуження, ефективно боротися з бюрократизмом, сприяє громадській самореалізації особистості. Водночас, широка безпосередня участь в управлінні недостатньо компетентних учасників, які не несуть відповідальності за свої рішення, суперечить суспільному поділу праці, знижує ефективність управління, ускладнює раціоналізацію виробництва. Це може призвести до домінування короткострокових інтересів над інтересами перспективними. Тому для суспільства завжди важливо знайти оптимальну міру поєднання самоврядування та професійного управління.

Визначено, що соціальне представництво виступає, з одного боку, найважливішим посередником між державою і населенням, захищає соціальні інтереси в політично неоднорідному середовищі. З іншого боку, воно забезпечує дію механізму корекції політичної системи, що дає можливість виправити раніше прийняті рішення законним чином, не вдаючись до насильства. Доведено, що система соціального представництва впливає на найважливіші політичні зв'язки, сприяє соціальній інтеграції, тобто включенню різних соціальних груп, громадських об'єднань в політичну систему.

Запропоновано термін “самоврядування” вживати відповідно до кількох рівнів об'єднань людей: до всієї громади — громадське самоврядування або самоврядування народу, до окремих регіонів або громад — місцеве, до управління виробництвом — виробниче самоврядування. Самоврядування розглядається як альтернатива державного управління. Ідеологія і практика самоврядування ведуть свій початок від первісної, общинно-родової демократії.

Встановлено, що на практиці централізація стала всюди “природною формою управління”. У чистому вигляді, централізація не визнає автономії місць і навіть місцевого життя. Вона властива авторитарним режимам, але широко використовується також і режимами демократичними, де вважають, що політичні свободи повинні бути закріплені тільки на загальнонаціональному рівні.

Визначено, що з моменту досягнення державою певних розмірів відмовитися від існування місцевих органів стає неможливо. Таким чином, деконцентрація постає однією з форм централізації і як ліки від надмірностей останньої. Деконцентрація передбачає наявність місцевих органів, що залежать від уряду функціонально і в порядку підлеглості їх посадових осіб. Залежність посадових осіб означає, що керівництво місцевих органів призначається центральним урядом і може бути ним замінена”.

Ключові слова: самоврядування, державне управління, деконцентрація, демократія, місцеві органи влади, суспільство, громадянське суспільство, державна політика, органи публічної влади, громадський контроль, соціальна структуризація.

ПАРТНЕРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВОМ И ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ НА РАЗНЫХ УРОВНЯХ ИХ СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРИЗАЦИИ

Аннотация. Отмечено, что с позиции социологии, “управление — функция организованных систем различной природы — (технических, биологиче-

ских, социальных), обеспечивающая сохранение их структуры, поддержание определенного состояния или перевода в другое состояние, в соответствии с объективными закономерностями существования данной системы, реализуется программой или сознательно поставленной целью". Управление осуществляется путем воздействия одной подсистемы — управляющей, на другую — управляемую, на протекающие в ней процессы с помощью информационных сигналов или управленческих действий.

Доказано, что самоуправление позволяет всем членам общества или отдельному объединению наиболее полно выражать свою волю и интересы, преодолевать отчуждение, эффективно бороться с бюрократизмом, способствует общественной самореализации личности. В то же время, широкое непосредственное участие в управлении недостаточно компетентных участников, которые не несут ответственности за свои решения, противоречит общественному разделению труда, снижает эффективность управления, усложняет рационализацию производства. Это может привести к доминированию краткосрочных интересов над интересами перспективными. Поэтому для общества всегда важно найти оптимальную меру сочетания самоуправления и профессионального управления.

Определено, что социальное представительство выступает, с одной стороны, важнейшим посредником между государством и населением, защитой социальных интересов в политически неоднородной среде. С другой стороны, оно обеспечивает действие механизма коррекции политической системы, что дает возможность исправить ранее принятые решения законным образом, не прибегая к насилию. Доказано, что система социального представительства влияет на важнейшие политические связи, способствует социальной интеграции, то есть включению различных социальных групп, общественных объединений в политическую систему.

Предложен термин "самоуправление" использовать относительно нескольких уровней объединения людей: всему обществу — общественное самоуправление или самоуправление народа, к отдельным регионам или общинам — местное, к управлению производством — производственное самоуправление. Традиционно самоуправление рассматривается как альтернатива государственного управления. Идеология и практика самоуправления ведут свое начало от первоначальной, общинно-родовой демократии.

Установлено, что на практике централизация стала "естественной формой управления". В чистом виде, централизация не признает автономии мест и даже местной жизни. Она свойственна авторитарным режимам, но широко используется также и режимами демократическими, где считают, что политические свободы должны быть закреплены только на общенациональном уровне.

Определено, что с момента достижения государством определенных размеров отказаться от допущения существования местных органов становится невозможно. Таким образом, деконцентрация выступает одной из форм централизации и как лекарство от излишеств последней. Деконцентрация пре-

дусматривает наличие местных органов, зависящих от правительства функционально и в порядке подчиненности их должностных лиц. Зависимость должностных лиц означает, что руководство местных органов назначается центральным правительством и может быть им смещено.

Ключевые слова: самоуправление, государственное управление, децентрация, демократия, местные органы власти, общество, гражданское общество, государственная политика, органы публичной власти, общественный контроль, социальная структуризация.

MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL TAXES AND INSURANCE

Abstract. It is noted that from the standpoint of sociology, “management — a function of organized systems of various nature — (technical, biological, social), which ensures the preservation of their structure, maintaining a certain state or transfer to another state, in accordance with the objective laws of the existence of this system, which implemented by a program or deliberately set aside”. Management is carried out through the influence of one subsystem-controlling, on the other-controlled, on the processes taking place in it with the help of information signals or administrative actions.

It is proved that self-government allows all members of society or a separate association to fully express their will and interests, overcome alienation, effectively combat bureaucracy, and promote public self-realization of the individual. At the same time, wide direct participation in the management of insufficiently competent participants who are not responsible for their decisions, contradicts the social division of labor, reduces the effectiveness of management, complicates the rationalization of production. This can lead to the dominance of short-term interests over promising interests. Therefore, it is always important for society to find the optimal measure of a combination of self-management and professional management.

It is determined that social representation acts, on the one hand, as the most important intermediary between the state and the population, the protection of social interests in a politically heterogeneous environment. On the other hand, it ensures the operation of a mechanism for correcting the political system, which makes it possible to correct previously adopted decisions in a legitimate way, without resorting to violence. It is proved that the system of social representation influences the most important political relations, promotes social integration, that is, the inclusion of various social groups and public associations in the political system.

It is proposed to use the term “self-government” in relation to several levels of people’s association: the whole community — public self-government or self-government of the people, to individual regions or communities — local, to production management — production self-government. Traditionally, self-government is seen as an alternative to public administration. Ideology and practice of self-government originate from the primitive, communal-tribal democracy.

It is established that, in practice, centralization has become a “natural form of government”. In its pure form, centralization does not recognize the autonomy of places and even local life. It is characteristic of authoritarian regimes, but it is also widely used by democratic regimes, where they believe that political freedoms should be fixed only at the national level.

It is determined that since the state has achieved certain sizes, it is impossible to abandon the admission of the existence of local authorities. Thus, deconcentration appears as one of the forms of centralization and as a cure for the excesses of the latter. Deconcentration assumes the presence of local bodies, which depend on the government functionally and in the order of subordination of their officials. The dependency of officials means that the leadership of local authorities is appointed by the central government and may be displaced.

Keywords: Self-government, public administration, deconcentration, democracy, local authorities, society, civil society, state policy, public authorities, public control, social structuring.

Постановка проблеми. Однією з важливих характеристик динаміки сучасного українського суспільства є громадянська ініціатива як усвідомлення і активної діяльності на благо суспільству. У поєднанні з такими моральними категоріями, як громадянський обов'язок, громадянська совість, вона служить надійним засобом подальшого поступального розвитку громадянського суспільства в Україні. Відповідно до Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” від 1 липня 2010 року, утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку визначено одним з напрямів внутрішньої політики України. Державна політика у сфері формування інститутів та організацій громадянського суспільства передбачає посилення їх взаємодії з органами публічної влади, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, проведення регулярних консультацій з громадські-

стю. З метою створення сприятливих умов для подальшого розвитку в Україні громадянського суспільства, запровадження ефективного механізму взаємодії його інститутів з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах партнерства і взаємної відповідальності, забезпечення здійснення та захисту прав і свобод людини і громадянина, Указом Президента України № 212/2012 від 24 березня 2012 р. затверджено Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

З позиції соціології, “управління — функція організованих систем різної природи — (технічних, біологічних, соціальних), що забезпечує збереження їх структури, підтримання певного стану або переведення в інший стан, відповідно до об'єктивних закономірностей існування даної системи, яка реалізується програмою або свідомо поставленою метою”. Управління здійснюється

шляхом впливу однієї підсистеми — керуючої, на іншу — керовану, що здійснюються за допомогою інформаційних сигналів або управлінських дій”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми статті вказує, що цю проблематику достатньо активно вивчають українські науковці. Одним з перших в царині науки обґрунтував необхідність переходу до побудови демократично самоорганізованого суспільства в основі якого лежать партнерські відносини між державою і громадськістю (суспільством) на різних рівнях їх соціальної структуризації — В. Коваленко. Основою переходу до публічного управління ефективно функціонуюче громадянське суспільство вважають такі вчені: В. Бакуменко, В. Білорус, М. Бойчук, Н. Липовська, О. Оболенський, Л. Пашко, І. Письменний, С. Серьогін, Д. Русин, Ю. Шаров, О. Юлдашев та ін.

Проте питання пошуку оптимальної моделі взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства, в якій держава та людина виступатимуть як єдине ціле, їх зусилля будуть спрямовані на встановлення атмосфери довіри та симбіотичної взаємодії між ними потребують подальшого наукового розвитку.

Метою статті є розроблення теоретичних основ та практичних підходів до удосконалення партнерських відносин між державою і громадськістю на різних рівнях їх соціальної структуризації.

Виклад основного матеріалу. Науковці у галузі політології вважають, що термін “самоврядування” — це

тип управління, при якому об’єкт і суб’єкт управління збігаються і як одна з форм організації людського співжиття ґрунтується на принципах свободи, рівності та безпосередньої участі в управлінні. За теорією управління “управління — це цілеспрямоване, систематичне вплив на колективи людей у процесі їх діяльності [1]. Поняття “управління” має свої похідні: “управа”, “управлінець”, “керуючий”, “правління”, “самоврядування”. Останній термін особливо важливий, оскільки в даний час організація місцевого самоврядування стала однією з найважливіших політичних завдань.

Термін “самоврядування” зазвичай використовується стосовно декількох рівнях об’єднання людей: до всієї громади — громадське самоврядування або самоврядування народу, до окремих регіонів або громадам — місцеве, до управління виробництвом — виробниче самоврядування [5]. Традиційно самоврядування розглядається як альтернатива державного управління. Ідеологія і практика самоврядування ведуть свій початок від первісної, общино-родової демократії. Великий внесок у розробку теорії самоврядування внесли В. Коваленко, О. Юлдашев [2, с. 102]. Суть їх концепції в запереченні інституту примусу і побудови суспільства від низу до верху шляхом добровільного об’єднання вільних індивідуумів і громад. У марксистській концепції громадського самоврядування використовується для характеристики майбутнього безкласового комуністичного суспільства, яке має ґрунтуватися на самоврядуванні народних мас.

Самоврядування дає можливість всім членам суспільства або окремо-му об'єднанню найбільш повно висловлювати свою волю й інтереси, долати відчуження, ефективно боротися з бюрократизмом, сприяє громадській самореалізації особистості.

Водночас широка безпосередня участь в управлінні недостатньо компетентних учасників не несуть відповідальності за свої рішення, це суперечить суспільному поділу праці, знижує ефективність управління, ускладнює раціоналізацію виробництва. Це може призвести до домінування короткострокових сьогохвилинних інтересів над інтересами перспективними. Тому для суспільства завжди важливо знайти оптимальну міру поєднання самоврядування та професійного управління.

Політика самоврядування, на думку політологів, може реалізовуватися через систему соціального представництва в державі. Під соціальним представництвом розуміється взаємопов'язана і суперечлива єдність інститутів, через які воля громадян переноситься у сферу прийняття політичних рішень.

Система соціального представництва включає партійну систему і систему цивільних добровільних об'єднань. Через систему соціального представництва суспільство формує і ставить на порядок денний проблеми, які потребують вирішення. Тим самим соціальне представництво виступає, з одного боку, найважливішим посередником між державою і населенням, захистом соціальних інтересів в політично неоднорідному середовищі, з іншого — воно забезпечує дію механізму корекції полі-

тичної системи, що дає можливість виправити прийняті раніше рішення законним чином, не вдаючись до насильства. Політичні вимоги, які формуються в рамках системи соціального представництва, можуть посилюватися або відхилятися, виступаючи компонентом політики партій або детальних рекомендацій громадських об'єднань.

Об'єднання сил на рівні громадських об'єднань перетворюється в організовану підтримку певних політичних рішень. Крім того, через систему соціального представництва здійснюється інформаційний зв'язок, формується довіра до влади, тобто політична легітимність.

Таким чином, система соціального представництва впливає на найважливіші політичні зв'язки, сприяє соціальній інтеграції, тобто включенню різних соціальних груп, громадських об'єднань в політичну систему.

Треба мати на увазі, що термін "політика" широко використовується і в управлінні, але тут він дуже конкретний: це загальний напрям для прийняття рішень і діяльності. Доречним буде такий вислів Д. Русин: "Справжньою професією справжнього чиновника не повинна бути політика". Він повинен "керувати" насамперед, неупереджено [4]. Дана вимога може бути застосована навіть до так званих "політичних" чиновників.

Адміністративне право, зазвичай досліджує компетенцію місцевих органів влади, їх взаємини по вертикалі, адміністративну структуру. Аналізуючи конкретні ситуації, зазвичай виходять з того, що система державного управління надмірно централізована, тому доцільно відокремити

місцеве самоврядування. А. Красносільська вважає це неправильним, з позиції науки державного управління, держави, що входять до складу країни, характеризуються трьома основними ознаками: самостійність державних органів; наявність автономної компетенції; статус юридичної особи, включаючи фінансові ресурси і автономний бюджет [3].

Самоврядування, звичайно, перебуває в родинних стосунках з федералізмом в тому сенсі, що і тут і там місцева влада формуються на основі виборів і за місцевими органами визнаються права юридичної особи. Самоврядування відрізняється від федералізму тим, що здійснюється всередині держави і, насамперед тим, що автономія місцевих утворень носить не конституційний, не законодавчий, а тільки адміністративний характер. Але місцеві колективи мають у своєму розпорядженні повним набором управлінських функцій, тобто їх автономія повна. Важко не погодитися з цією думкою А. Красносільська. Далі вона підкреслює: “Доводиться констатувати, що на практиці” самоврядування “неодноразово обмежувалося, і хоча має забарвлення привабливого міфу, насправді англо-американська модель самоврядування розвивається в напрямку простої децентралізації французького типу” [3].

Місцеве самоврядування передбачає децентралізацію управління. Місцеві органи при цьому, мають двоїстий характер. Вони залишаються вільними самоврядними органами, але водночас виступають як географічно відокремлені підрозділи держави, тобто місцеві органи влади

забезпечують інтереси власне місцевого населення, і одночасно є представниками держави в окрузі.

Незважаючи на обмеження, децентралізація, як і попередні форми організації управління, визначають існування “місцевих свобод”. “Комунальні інститути, — пише О. Юлдашев, — роблять для свободи те, що початкова школа для науки; вони роблять її доступною для народу, дозволяють споживати її плоди, і звикати нею користуватися [2, с. 136]. Нація може ввести у себе вільне правління і без комунальних інститутів, але у неї не буде духу свободи”. Інакше кажучи, децентралізація, незважаючи на її обмеженість, є стабілізуючим фактором державного життя. Вона, за висловом Ламенне, дає можливість позбутися від апоплексії Центру і паралічу кінцівок.

На практиці централізація стала всюди “природною формою управління”. У чистому вигляді, централізація не визнає автономії місць і навіть місцевого життя. Вона властива авторитарним режимам, але широко використовується також і режимами демократичними, де вважають, що політичні свободи мають закріплюватися тільки на загальнонаціональному рівні.

Однак з моменту досягнення державою певних розмірів відмовитися від допущення існування місцевих органів стає неможливо. Таким чином, деконцентрація постає як одна з форм централізації і як ліки від надмірностей останньої. Деконцентрація передбачає наявність місцевих органів, що залежать від уряду функціонально і в порядку підлеглості їх посадових осіб. Залежність

посадових осіб означає, що керівництво місцевих органів призначається центральним урядом і може бути їм зміщено [4].

Висновки. Функціональна залежність означає, що центральна влада може визнавати за місцевими органами вельми широку компетенцію, але вона може в будь-який момент переглянути їх повноваження, змінити або скасувати прийняті ними рішення, як через порушення законності, так і з міркувань доцільності. Ці положення, висловлені французьким вченим, не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Таким чином:

- розвиток громадянського суспільства і правової держави немислимі без широкої участі в державних і суспільних справах самих громадян;

- самоврядування є вищою формою демократії. Саме тому особливої актуальності набувають питання формування і розвитку місцевого самоврядування, поглиблення демократизації всього суспільного життя, залучення в соціальне партнерство з місцевим самоврядуванням некомерційних громадських організацій;

- місцеве самоврядування — це соціально-політичний інститут, в рамках якого населення безпосередньо або через обрані органи влади бере участь у вирішенні повсякденних місцевих проблем;

- місцеве самоврядування, як одна з форм представницької і безпосередньої демократії, виражається в тому, що воно є найбільш оптимальною з відомих форм демократії, яка найбільшою мірою здатна вирішувати швидко, оперативно і ефективно питання місцевого значення;

- місцеве самоврядування є формою суспільної організації з усіма характерними ознаками і, з іншого боку ця громадська організація наділена правами публічної влади в строго визначеній законодавчій сфері. І місцеве самоврядування, і неурядові організації — елементи демократичного суспільства. Обидва ці інститути належать до самоврядних організаційних форм;

- громадська і самоврядна природа місцевого самоврядування і некомерційного сектора є тією основою, яка їх об'єднує і сприяє їх взаємодії.

У своєму найбільш поширеному значенні “самоврядування” цілеспрямоване саморегулювання соціальної, а також будь-якої іншої системи. У такому розумінні самоврядування властиво будь-якому суспільству, тому що воно володіє механізмами внутрішньої регуляції. Часто самоврядування трактується як незалежність від центру, можливість адміністративної одиниці вирішувати самостійно внутрішні проблеми. У цьому значенні зазвичай широко вживається термін “місцеве самоврядування”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *International Standard ISO 26000: 2010(E) (2010), Guidance of social responsibility.* Retrieved from: <http://www.cnis.gov.cn/wzgg/201405/P020140512224950899020.pdf> [Viewed on 20 January 2017].
2. *Коваленко В.* Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами / В. Коваленко, О. Юлдашев. — К.: МАУП, 2007. — 224 с.

3. *Красносільська А.* Гроші громадянського суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/blog/nartext/read/43568/Groshi_gromadanskogo_suspilstva
4. *NGO Monitor* (2015), “CSR (Corporate Social Responsibility) and the role of NGOs in BDS Divestment Campaigns in Europe” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ngomonitor.org/reports/csr_corporate_social_responsibilitycompaniesanddivestment_campaigns_in_europe_an_overview/
5. *ОБСЄ* Дослідження існуючого досвіду та законодавства України у сфері фінансування громадських організацій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та приватним сектором [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/76891download=true>
6. *Русин Д.* Грантовий браслет / Д. Русин // Кореспондент. — Вип. 5. — С. 18–20.

REFERENCES

1. *International Standard ISO 26000: 2010(E)* (2010), “Guidance of social responsibility (2010)”, Available at: <http://www.cnis.gov.cn/wzgg/201405/P020140512224950899020.pdf> (Accessed 11 March 2017)
2. *Kovalenko V. V. and Yuldashev O. O.* (2007), *Hromads'ki orhanizatsiyi v Ukraini: vzayemodiya mizh tr'oma sektoramy* [Civil society in Ukraine: interaction between three sectors], MAUP, Kyiv, Ukraine.
3. *Krasnosilska A.* (2013), “The money of Civil society”, Available at: http://texty.org.ua/pg/blog/nartext/read/43568/Groshi_gromadanskogo_suspilstva (Accessed 11 March 2017).
4. *NGO Monitor* (2015), “CSR (Corporate Social Responsibility) and the role of NGOs in BDS Divestment Campaigns in Europe”, Available at: http://www.ngomonitor.org/reports/csr_corporate_social_responsibility_companies_and_divestment_campaigns_in_europe_an_overview/ (Accessed 11 March 2017).
5. *OSCE* (2010), “The study of the current experience and legislation of Ukraine in the sphere of NGOs financing by the state and local authorities, and the private sector”, Available at: <http://www.osce.org/uk/ukraine/76891download=true> (Accessed 11 March 2017).
6. *Rusyn D.* (2014), “Grant bracelet”, *Korespondent*, vol. 5, p. 18–20.